

SIYOSIY PROGNOZLASH VA UNING ZAMONAVIY USULLARI

Iqtisodiyot fakulteti 3-kurs talabasi

Isoqulov Doston Shomil o'g'li

Annotation: This article examines the concept of political forecasting, its theoretical foundations, and its role in the analysis of contemporary political processes. It also analyzes traditional and modern methods used in political forecasting, including statistical modeling, expert assessment, scenario analysis, big data, and the capabilities of artificial intelligence technologies. The article discusses the significance, advantages, and limitations of political forecasting from a scientific perspective.

Annotatsiya: Ushbu maqolada siyosiy prognozlash tushunchasi, uning nazariy asoslari hamda zamonaviy siyosiy jarayonlarni tahlil qilishdagi o'rni yoritiladi. Shuningdek, siyosiy prognozlashda qo'llanilayotgan an'anaviy va zamonaviy usullar, xususan, statistik modellashtirish, ekspert baholash, ssenariy tahlili, big data va sun'iy intellekt texnologiyalarining imkoniyatlari tahlil qilinadi. Maqolada siyosiy prognozlashning ahamiyati, afzalliklari va cheklovlari ilmiy nuqtayi nazardan ko'rib chiqiladi.

Keywords: political forecasting, political processes, forecasting methods, scenario analysis, expert assessment, big data, artificial intelligence, political analysis.

Kalit so'zlar: siyosiy prognozlash, siyosiy jarayonlar, prognoz usullari, ssenariy tahlili, ekspert baholash, big data, sun'iy intellekt, siyosiy tahlili.

Kirish .

Hozirgi globallashuv va tezkor axborot almashinuvi sharoitida siyosiy jarayonlar tobora murakkablashib bormoqda. Davlatlar, siyosiy institutlar va jamiyat oldida yuzaga kelayotgan muammolarni oldindan ko'ra bilish ehtiyoji siyosiy prognozlashga bo'lgan talabni kuchaytirmoqda. Siyosiy prognozlash siyosiy qarorlar qabul qilishda muhim ilmiy-amaliy vosita sifatida namoyon bo'ladi. Jahonda bugungi kunda bir qator global muammolar – iqtisodiy inqirozlar, ekologik halokatlar, diniy fundamentalizm, ekstremizm, terrorizm, «ommaviy madaniyat»ning ta'sirida sodir bo'layotgan ma'naviy bo'hronlar insoniyat kelajagiga, xalqaro xavfsizlikka tahdid solmoqda. Shuningdek, hozirgi kunda fan-texnika yutuqlari, globallashuv sharoitida ijtimoiy-siyosiy jarayonlarni prognozashtirish va modellashtirish – bu o'tmishni, hozirgi zamonning rivojlanish qonuniyatlari, tendensiyalariga asoslangan holatda keladjakni oldindan ilmiy bilish va istiqboldagi rivojlanish maqsadlarini va vazifalarini aniqlashdan iborat. Prognozlash mamlakat ijtimoiy-siyosiy jarayonlarini rivojlanishida katta ahamiyatga ega. Bu fan boshqaruv yechimlarini tanlashda asos bo'lib xizmat qiladi, kelajak maqsadlariga erishish uchun hozirgi paytda ijtimoiy-siyosiy jarayonlarga ta'sir etish yo'llarini aniqlaydi.

Global o'zgarishlar va ularning o'ziga xos ta'sirini aniqlash masalalariga oid tadqiqotlar natijasida «kelajak olami», «ijtimoiy taraqqiyot», «megatendensiya», «futurologik voqelik», «sanoatlashuvdan keyingi jamiyat», «postindustrial jamiyat», «axborotlashgan jamiyat» tushunchalarining metodologik asoslariga oid bir qator konseptual g'oyalar tahlil etilgan. Shu bilan birga, hozirgi davrda dunyoda, ayniqsa rivojlangan mamlakatlarda zamonaviy tarixning asosiy tendensiyalarini bashoratlash, shu asosda bashoratning nazariy-metodologik asoslari, uning ilmiy bilishdagi o'rni, kelajakni ilmiy bilishdagi imkoniyatlari kabi masalalarga alohida e'tibor qaratilmoqda.

“Prognozlash” – ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni tartibga solish jarayonining yana bir bosqichi yoki mamlakat ijtimoiy-siyosiy rivojlanish dasturini ishlab chiqishning bir qismidir. Shu bilan birga bu nisbatan mustaqil fan bo‘lib, o‘ziga xos bir qancha belgilari bilan farqlanadi: birinchidan, prognozlar direktiv xarakterga ega emas, ularning miqdor baholari asosan ehtimollik xarakteriga ega, ular ko‘proq darajada sodir bo‘lgan rivojlanish muammolarini aniqlashga va ularni yechish yo‘llarini izlashga qaratilgan. Mamlakatimizda tinchlik va barqarorlikni mustahkamlash, jamiyatning barqaror taraqqiyotini ta‘minlash, barcha sohalarni rivojlantirish istiqbollari va ustuvor vazifalarini oldindan belgilash hamda kelajakni ilmiy o‘rganishning kuchli mexanizmlari yaratildi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev rahbarligida O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish. bo‘yicha Harakatlar strategiyasi hamda Taraqqiyot strategiyasi ishlab chiqildi va kelajakda jamiyatni taraqqiy ettirishning ustuvor vazifalari nazariy jihatdan asoslab berildi. Darhaqiqat, shuni alohida ta‘kidlash lozimki, jahon tajribasiga nazar tashlasak, biron-bir jamiyat, davlat ma’lum bir oldindan belgilanmagan maqsadlarsiz yuksak taraqqiyotga erisha olmaydi. Ijtimoiy tizimning hozirgi holatini bilish, uning faqat o‘tmishini emas, balki kelajagini bilish uchun ham kalit bo‘lib xizmat qiladi. Shu boisdan, ijtimoiy-siyosiy jarayonlarni prognozlash va modellashtirishni tadqiq etish hamda ilmiynazariy ahamiyatga ega bo‘lgan xulosalarni ishlab chiqish dolzarb vazifa hisoblanadi. Zero, kelajakni bashorat qilish, o‘z navbatida, hozirgi davrning maqsad va vazifasini to‘g‘ri belgilash uchun ham asos bo‘lib xizmat qiladi. “Ijtimoiy-siyosiy jarayonlarni prognozlash va modellashtirish” fanining predmeti – prognozashtirish obyekting rivojlanish qonuniyatini o‘tmishi asosida o‘rganib, bugun bir ijtimoiy majmua va uning tarkibiy qismlari obyektiv asoslangan rivojlanish holatlari va tendensiyalarining vaqt va fazodagi miqdor va sifat darajalarini aniqlashdir.

Asosiy qism

Siyosiy prognozlash siyosiy voqealar natijalarini prognoz qilishga qaratilgan. Siyosiy voqealar diplomatik qarorlar, siyosiy rahbarlarning harakatlari va siyosatchilar va siyosiy institutlarga tegishli boshqa sohalar kabi bir qator tadbirlar bo'lishi mumkin. Saylovlarga oid siyosiy prognozlash sohasi, ayniqsa ommaviy bozor auditoriyasi orasida juda mashhur. Siyosiy prognozlash metodologiyasi matematika, statistika va ma'lumotlar fanidan tez-tez foydalanadi. Saylovga tegishli bo'lgan siyosiy prognozlash psefologiya bilan bog'liq. Siyosiy tahlil va prognozlash (fursat nazariyasi) siyosatdagi jarayonlar va hodisalarga tatbiq etiladigan ilmiy xususiyatlarni tadqiq qilishdir. Ta'lim orqali ushbu sohadagi voqealarni rivojlantirishda o'ziga xos istiqbollar belgilanadi. Muvaffaqiyatning ehtimollik va ehtimol tutish strategiyalarini eng aniq baholash uchun foydalaniladigan siyosiy prognoz metodologiyaning analitik jihatlariga asoslangan bo'lishi kerak.

Furшетning asosiy vazifasi - yuqori darajadagi ehtimollik bilan hodisaning rivojlanish yo'lini olish qobiliyati. Shuni ta'kidlash kerakki, barcha faoliyat turlari bo'yicha natijalarni noyob niyatlarga mos kelmasligi kuzatilishi mumkin. Biroq, ekspertlarning fikriga ko'ra, bu hodisa (kelishmovchiliklar) qonun bilan tenglashtirilgani siyosatda. Bu sohada rejalashtirilgan maqsadlar va ularning amalga oshirilishi natijalari orasida tez-tez va juda uzoq farqlar mavjud. Siyosat beqarorlik va beqarorlik bilan tavsiflangan ko'plab jarayonlarning paydo bo'lishi bilan tavsiflanadi. Hatto kichik yoki tasodifiy hodisalar (siyosatchining o'limi, axborot oqimi va boshqalar) chuqur siyosiy zarba berishi mumkin. Bu ko'pincha taxmin qilinadigan va rejalashtirilgan ishonchli kutishning asosiga aylanmasining sabablaridan biridir, aksincha, kutilmagan jarayonlarga tez-tez to'kiladi. Shu bilan birga, ilmiy fuzdaning rivojlanishning oqilona modellarining muqarrar natijasi sifatida determinizm (cheklov) ni o'z ichiga oladi. Siyosiy prognoz, o'z navbatida,

uni (determinizmi) faqat vaqti-vaqti bilan namoyon bo'lgan mulkka qisqartiradi. Falsafaning o'ziga xos xususiyatlari (siyosatda) tadqiqotning metodologik asoslarini doimiy ravishda kengayishiga yordam beradi. Shu bilan birga, tahlilchilar turli xil an'anaviy bo'lmagan yondashuvlarni, xulq-atvorning umumiy va shaxsiy tajribasini hisobga olishni boshlaydilar. Tarixiy o'xshashliklar va vaqtinchalik kutishlar mavjud. Shunday qilib, siyosiy prognoz haqiqatga aniq ta'sir qilish metodologiyasiga kiradi. Siyosiy reallikka ta'siri uning tarkibida kerakli o'zgarishlarni yaratish uchun amalga oshiriladi. Ko'rinishning bir nechta variantlari mavjud.

Siyosiy prognozlashning asosiy usullari:

Ko'rinishning eng keng tarqalgan shakli ekstrapolyatsiya hisoblanadi. Bu holatda siyosiy prognozlash ushbu yoki keyingi jarayonning fikrlash darajasida davom etishi hisoblanadi. Farazning ushbu variantidan foydalanish ko'pchilik holatlarda harakatlanishning traektoriyasi va vaqtinchalik miqdordagi mavjudligiga asoslanadi. Shunday qilib, zanjir hozirgi va o'tmish voqealaridan yaratilgan. Ushbu uslubni qo'llash voqealarni o'zlari emas, balki ularning rivojlanishining mumkin bo'lgan yo'nalishini o'rganishga imkon beradi.

Tez-tez siyosiy prognozlash holatlarida o'xshashlik usuli qo'llaniladi. Bu holatda, tahlilchilar o'tmishda ma'lum voqealarning rivojlanishiga sabab bo'lgan sharoitlar o'xshashligiga ishonadilar. Shunday qilib, xulosa, kelajakda xuddi shunday sharoitda xuddi shu jarayonning takrorlanish ehtimoli. Biroq, ushbu usulni qo'llash sub'ektiv omil - siyosiy sub'ektlarning sifat jihatidan o'zgarishi etarli emasligini hisobga olmaydi. Shu munosabat bilan, xuddi shunday sharoitlar o'z-o'zidan paydo bo'lgan va taxmin qilingan voqealar sodir bo'lmagan vaziyat bo'lishi mumkin.

Siyosiy farazda ishlatiladigan senariylarning usuli umuman dunyoda yoki ma'lum bir hududda kelajak voqealarining ta'rifidir. Shu bilan birga, tahlilchilar turli omillarni, shu jumladan tadqiqotchining o'rganilayotgan hodisaga bo'lgan munosabatini hisobga oladi.

Shuningdek, siyosiy prognozlashda tengdoshlarning tekshiruv usuli ham mavjud. Bu holatda, gipotezaning asosi - oldindan bilish sohasidagi tajribasi va bilimlari umumiy e'tirof etilgan mutaxassislar guruhi ishining natijasidir. Siyosatda modellashtirish usulini prognozlashda juda foydali. Bunday holda, kelajakdagi jarayon haqida ma'lumot da'vo qilingan ob'ektning yaratilgan shartli imidjidan shakllanadi. Uning (obyektning obrazi) xaritada, diagrammada, grafada, formulada va hokazolarda tasvirlangan bo'lishi mumkin. Shunday qilib, kutilgan hodisaning simulyatsiyasi amalga oshiriladi.

Siyosiy prognozlash tushunchasi va mohiyati

Siyosiy prognozlash — bu siyosiy jarayonlar, hodisalar va tizimlarning kelajakdagi rivojlanish yo'nalishlarini ilmiy asosda oldindan aniqlash jarayonidir. U siyosiy tahlilning tarkibiy qismi bo'lib, mavjud ma'lumotlar, tendensiyalar va omillar asosida ehtimoliy natijalarni bashorat qilishga xizmat qiladi.

Siyosiy prognozlashning asosiy maqsadi:

- siyosiy xavf-xatarlarni oldindan aniqlash;
- muqobil rivojlanish ssenariylarini ishlab chiqish;
- strategik qarorlar qabul qilishni ilmiy asoslashdan iborat.

Siyosiy prognozlashning ahamiyati va cheklovlari

Siyosiy prognozlash strategik rejalashtirish, milliy xavfsizlik va tashqi siyosatni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Biroq u mutlaq aniqlikni kafolatlamaydi. Inson omili, kutilmagan voqealar va axborot yetishmasligi prognozlarning xatolik ehtimolini oshiradi.

Xulosa

Siyosiy prognozlash zamonaviy siyosiy tizimlar faoliyatida muhim strategik ahamiyatga ega bo'lgan ilmiy-amaliy jarayon hisoblanadi. U siyosiy jarayonlar va hodisalarning rivojlanish qonuniyatlarini aniqlash, mavjud tendensiyalarni chuqur tahlil qilish hamda ehtimoliy kelajak ssenariylarini oldindan ko'ra bilish imkonini beradi. Ayniqsa, globallashuv, geosiyosiy raqobat va axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi sharoitida siyosiy prognozlashga bo'lgan ehtiyoj tobora ortib bormoqda.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, siyosiy prognozlashda an'anaviy usullar — ekspert baholash, tarixiy analogiya va ssenariy tahlili — hanuz o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Shu bilan birga, statistik modellashtirish, big data, sun'iy intellekt va mashinaviy o'rganish kabi zamonaviy usullar siyosiy prognozlarning aniqligi, tezkorligi va ishonchliligini sezilarli darajada oshirmoqda. Ushbu yondashuvlar siyosiy qarorlar qabul qilishda ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish imkonini beradi. Biroq siyosiy prognozlash mutlaq aniqlikka erishishni kafolatlamaydi. Siyosiy jarayonlarning murakkabligi, inson omili, kutilmagan ichki va tashqi omillar, shuningdek, axborotning to'liqligi va sifati prognoz natijalariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli siyosiy prognozlash natijalariga ehtiyotkorlik bilan yondashish, ularni doimiy ravishda yangilab borish va turli usullarni uyg'un holda qo'llash muhim hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, siyosiy prognozlash siyosiy barqarorlikni ta'minlash, milliy manfaatlarni himoya qilish va uzoq muddatli strategiyalarni ishlab chiqishda

muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Kelajakda raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt imkoniyatlaridan samarali foydalanish siyosiy prognozlash tizimini yanada takomillashtirib, siyosiy boshqaruv samaradorligini oshirishga xizmat qilishi shubhasizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Almond G., Powell G., Dalton R., Strom K. **Comparative Politics Today: A World View.** — New York: Pearson, 2019.
2. Easton D. **The Political System: An Inquiry into the State of Political Science.** — New York: Knopf, 1953.
3. Sartori G. **Parties and Party Systems: A Framework for Analysis.** — Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
4. Tetlock P. E. **Expert Political Judgment: How Good Is It? How Can We Know?** — Princeton: Princeton University Press, 2005.
5. Makridis A., Mavrozacharakis E. **Political Analysis and Forecasting Methods.** — London: Routledge, 2018.
6. Friedman G. **The Next 100 Years: A Forecast for the 21st Century.** — New York: Doubleday, 2009.
7. Shumway R. H., Stoffer D. S. **Time Series Analysis and Its Applications.** — New York: Springer, 2017.
8. Varian H. R. **Big Data: New Tricks for Econometrics.** *Journal of Economic Perspectives*, 2014, №2, 3–28-betlar.
9. Russell S., Norvig P. **Artificial Intelligence: A Modern Approach.** — New Jersey: Pearson, 2021.
10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Strategik va mintaqalararo tadqiqotlar instituti. **Zamonaviy siyosiy jarayonlar tahlili.** — Toshkent, 2022.